

Olimova Zulfiyaxon Ibromjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy va amaliy fanlar fakulteti Tarix yo'nalishi 3-bosqich talabasi

zulfiyaolimova98@gmail.com

ABDULLA QODIRIY IJODIY FAOLIYATINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli o'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri Abdulla Qodiriy ijodiy faoliyatini bugungi kundagi ahamiyati haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Adibning turli xil yozgan asarlari, hikoyalari va ularning o'sha davrdagi mustabid tuzum davrida aholiga bo'lgan ta'siri va boshqa jihatlariga alohida to'xtalib o'tilgan. Qodiriyning "Baxtsiz kuyov", "Juvonboz", "Uloqda", "Shodmarg", "Jinlar bazmi" kabi hikoyalari ham alohida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, oziq ishlari. "Najot" gazetasi, "Baxtsiz kuyov", "Juvonboz", "Uloqda", "Shodmarg", "Jinlar bazmi", mustabid tuzum, "Padarkush", "To'y", "Ahvolimiz", "Millatimga".

ЗНАЧЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АБДУЛЛЫ КАДИРИ СЕГОДНЯ

Аннотация: В статье дается подробная информация о современном значении творчества Абдуллы Кадыри — одного из величайших деятелей узбекской литературы. Особое внимание уделено различным произведениям и рассказам писателя, их влиянию на население в условиях авторитарного режима того времени и другим аспектам. Особое внимание уделено таким рассказам Кадыри, как «Несчастный жених», «Женщина», «В козле», «Шодмург» и «Партия демонов».

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, продовольственная работа. Газета «Наджот», «Несчастный жених», «Джувонбоз», «Улогда», «Шодмург», «Партия джиннов», тиранический режим, «Падаркуш», «Той», «Ахволимиз», «Моему народу».

THE SIGNIFICANCE OF ABDULLA QADIRI'S CREATIVE ACTIVITY TODAY

Annotation: This article provides detailed information about the creative work of one of the great figures of Uzbek literature, Abdulla Qodiriy, and its significance today. Special attention is paid to the various works and stories written by the writer, their impact on the population during the tyrannical regime of that time, and other aspects. Special attention is also paid to Qodiriy's stories such as "Baxtsiz kuyov", "Juvonboz", "Uloqda", "Shodmarg", "Jinlar bazmi".

Keywords: Abdulla Qodiriy, food work. "Najot" newspaper, "Baxtsiz kuyov", "Juvonboz", "Uloqda", "Shodmarg", "Jinlar bazmi", tyrannical regime, "Padarkush", "To'y", "Ahvolimiz", "Millatimga".

Abdulla Qodiriy XX asr yangi o'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri va ulkan iste'dod sohibi bo'lgan. U yaratgan asarlar kattayu kichikning qalbidan birdek joy olgan. Abdulla Qodiriy 1894-yil 10-aprelda Toshkentda, oddiy bog'bon oilasida tavallud topgan. Bo'lajak adib hayot mohiyatini, turmushdagi tirikchilik tashvishlari va ziddiyatlarini juda ham erta angladi. XX asrdan oldingi bo'lgan davrdagi ijtimoiy hayotdagi tang holatlar yosh Abdullaning bolaligiga ham o'z ta'sirini o'tkazmay qolmadi. Shu ma'noda adib o'z tarjimai holiga oid manbalarda

o'sha paytlarini hotirlab shunday so'zlarni yozadi: "Men qaysi yilda va qaysi ouda tug'ilganimni bilmayman. Har holda bemavridroq bo'lsa kerak, kambag'al, bog'bonlik bilan kun kechiruvchi bir oilada tug'ilib, yaqinlarimning so'zlariga so'zlariga qaraganda mustabid Nikolay taxtga o'tirgan yilida tug'ilg'onman. Boshida boy oilada tug'ildimmi yoki kambag'al oiladami, albatta, bilmadim. Ammo yoshim 7-8 ga yetgach, qorni oshg'a to'ymag'onidan aniq bildimki, besh jonning tomog'I faqat 80 yoshlik chol otamning mehnatidan, 1300 sarjin bog'ning yozda yetishtirib beradigan hosilidan kelar ekan." Abdulla Qodiriy dastlab musulmon maktabida, undan keyin esa rus-tuzem maktabida hamda Abulqosim shayx madrasasida ta'lim olgan. Uning otasi Qodir bobo Turkiston tarixida o'tgan bir nechta hukmdorlar zamonida yashab, uzoq yillar umr ko'radi. Uning ahloqiy tarbiyasi, ijodi hamda romanlarining yuzaga kelishiga otasidan eshitgan voqea-hodisalar kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ham adib o'z asarlarida otasini yuksak ehtirom bilan tilga oladi va o'zi yozgan hikoyalardan birini otasiga bag'ishlaydi. Abdulla Qodiriy insonlar orasiga kirib, jamiyat dardlarini shu jumladan, Oziq qo'mitasining "Oziq ishlari" gazetasida o'zining faoliyatini olib borgan va 20-yillarda ijtimoiy-siyosiy muhit o'yinlarini kuzatgan. Adib ayni vaqtida ijtimoiy hayotga, matbuot ishlari va boshqa shu turdagi ishlarga faol tarzda aralasha boshlaydi.

Abdulla Qodiriyning ijodiy faoliyatining boshlanish vaqti XX asrlarning boshiga to'g'ri keladi. "Sadoyi Turkiston" gazetasining 1914-yil 1-aprel sonida Abdulla Qodiriy imzosi bilan "Yangi masjid va maktab" sarlavhali xabar bosiladi. Bu bo'lajak adibning matbuotdagi birinchi chiqishi edi. Oradan ko'p o'tmay Abdulla Qodiriy "To'y", "Ahvolimiz", "Millatimga", "Fikr aylag'il" kabi she'rlarni yozdi. "Fikr aylag'il" she'rida oqil insonlarga murojaat qilib:

Oqilo fikr aylagilki, na ishlayur ahli vatan,

Qaysi fosiq, qaysi johil, qaysisi bo'ldi chapan? –

deb kuyundi. Adib millat ahvolini o'nglash uchun g'ayrat kerak. Qodiriy o'z tengqurlari bo'lgan yoshlar g'ayratidan, hammaslamlari bo'lgan ziyolilar shijoatidan umid qiladi."¹ Millatni uyg'otish, ma'rifatni ulug'lash, Vatanni e'zozlash, ilm va ma'rifatga da'vat qilish – bularning bari jadid adabiyotining asosiy yo'nalishlaridan hisoblanadi. O'zining she'rlarida jaholatni, nodonlik va ilmsizlik kabi illatlarni qoralaydi. Ungacha nodon odam uchun har to'rt fasl ham baravar – qish, "jaholat sassig'i" har qanday odamning ko'nglini behuzur qiladi. Bu kabi yomon illatlardan qutulishning eng yo'llaridan biri maktablar ochish, ilm-ma'rifat o'rganshdir. Yana ta'kidab o'tiladiki, bo'yniga tilladan tumor taqib olgan qizlarni "o'ylamangiz olima deb, jumlasini nafsiz, ziyon" dir. Uning o'sha davr manzaralariga bo'lgan munosabati o'z so'zi bilan aytganda "hasrati" shunday. Jaholat dardlarining da'vosi ma'rifatdir. Darhaqiqat barcha zamonlarda bo'lgani singari bilganlar bilan bilmaganlar, o'qiganlar bilan o'qimaganlar, ma'rifatli insonlar bilan johillar o'zaro farqlangan.

Abdulla Qodiriy ijodiy faoliyatining dastlabki na'munalari millatparvarlik, ma'rifatparvarlik ruhida yozilgan bo'lib, jadidchilikning ezgu g'oyalari bilan sug'orilgan edi.

"Baxtsiz kuyov" dramasi. Mazkur drama 1925-yilda Mahmudxo'ja Behbudiyning "Padarkush" dramasidan ta'sirlangan holda yozilgan drama hisoblanadi. Turkistonning maishiy hayot tarzidan olib yozilgan "Baxtsiz kuyov" dramasi Abdulla Qodiriy ijodining ilk davriga tegishli bo'lib, sarlavhasidan keyin muallif uni "to'rt pardali fojia" deb ataydi. Ushbu dramada hashamatli to'y voqealari, ortiqcha miqdordagi sarf-harajatlar hamda ularning ko'ngilsiz natijalari masalasi o'rta qo'yiladi. Unda maishiy turmushdagi illatlardan biri deb qaralgan –

¹¹ Karimov B. Abdulla Qodiriy. Risola. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022.

isrof, to'ya qiz bola uchun o'rinsiz katta qalin oullari solinishi, shariati islomga amal qilmaslik oqibatida bir oilaning barbod bo'lishi haqidagi voqealar chiroyli tarzda ochib beriladi. Adib mazkur asarida islom ma'rifatini, jadid namoyondalariga xos ilg'or fikr va g'oyalarni ilgari surish yo'lidan boradi. Millatning fojiasiga sabab bo'luvchi turli xil bid'at amallardan odamlarni yiroqda tutib, ularni ogohlikka chaqiradi. O'z vaqtida teatr sahnalarida juda ko'p marotaba naoyish etilgan mazkur drama o'z oldida turgan adabiy – ma'rifiy vazifasini yetarli darajada bajargan edi.

“Abdulla Qodiriyning 1917-yil Oktabr to'ntarishidan keyingi faoliyati asosan matbuot bilan bog'langan. Uning 1919-1925-yillar oralig'ida yozilgan maqolalar soni 300 atrofida. Abdulla Qodiriyning publitsistik chiqishlari avvalo o'sha davrning tarixiy hujjati, zamonasining solnomasi. 20-yillar o'rtalarida yozilgan “Kalvak Mahzumning xotira daftaridan”, “Toshpo'lat tajang nima deydir?” satirik hikoyalar turkumida yozuvchi kulgusi “xarakter kulgusi” darajasiga ko'tarildi. Muallif bunda hayotdagi, odamlar tabiatidagi muayyan salbiy hodisalarni sof mafkuraviy nuqtai nazardan turib, nuqul biryozla qoralash, fosh etish yo'lidan bormay, xarakter va hodisalarni xolis turib, murakkabligi, ziddiyatlari bilan ko'rsatishga jazm etadi.”² Uning yana bir hikoyalaridan biri “Juvonboz” hikoyasidir. U adibning o'zi e'tirof etganidek, “tatarlarda chiqib tug'on hikoya va ro'monlarga taqlidan” yozilgan edi. Ushbu hikoyada o'qishini tashlab yomon yo'llarga kirib ketgan bir yigitning otasi mol-mulkini bekorchi narsalarga sovradi, oilasini moddiy jihatdan yomon ahvolga solib, ota-onani dog'da qoldirib, oxir oqibat jinoyatga qo'l uradi va natijada qamaladi. Aynan mana shu “Juvonboz” asari yozilayotgan bir paytda “Turkiston viloyatining gazetasi” da “Hayo” imzosi bilan “Julqunboy bilan mubohasa” degan maqola nashrdan chiqadi. Maqolaning muallifi Julqunboyga tanbeh ma'nosida bir-ikki iflosga qarab, butun taraqqiyparvar shaxslar ustidan hukm chiqarish yaramaydi degan so'zlar aytadi. O'zini “Men taraqqiyparvarman” deya tanishtirib, lekin o'zini faxsh ishlarga qo'l urgan ko'zbo'yamachi munofiqlar o'sha vaqtlarda ham bo'lgan.

“Abdulla Qodiriyning “Juvonboz” va “Baxtsiz kuyov” lar mashqi tufayli yozuvchining qalami charxlanib bordi. Navbadagi “Uloqda” (1916) hikoyasida jiddiy realistlik o'zgarish yuz berdi. Oybek bu haqda yozadi: “Abdulla Qodiriy turmushni badiiy ko'rsatishda tez o'sadi. Nasrchilikda uning ustaligi mukammallashadi. 1916-yillarda yozilgan “Uloqda” nomli hikoyasi – “Juvonboz” va boshqa asarlariga nisbatan tenglashtirmaslik darajada yuqori bir asar. Yozuvchi hikoya texnikasi, priyomlarini egallagan. Voqealarni ochish, bularning inkishofi va yeshilishi ovro'pa novella forma ravishidadir. Bu asarda jonli bo'yoqli obrazlar uchraydi. Kishilarning portreti aniq, qabartib beriladi. “Uloqda” hikoyasida tashviqotchining, voizning o'rnini san'atkor oladir.”³ Haqiqatdan ham e'tibor beradigan bo'lsak, Abdulla Qodiriyning ijod maydonidagi tajribasi asardan-asarga juda ham tez o'sib boradi. “Shodmarg” hikoyasi ham adibning eng yaxshi hikoyalaridan biri hisoblanadi. Ziyo Saidning bergan ma'luotlariga qaraganda, “Najot” gazatasining shiori “Tenglik, hurriyat, adolat” edi. Munavvarqori Abdurashidxolov boshchiligidagi chiqqan mazkur gazeta jamoasi “Musulmonlar birikingiz”, “Biz fazilatimizni orttiraylik, kamchiligimizni tugallataylik” deya xalqqa xitob qiladi. Gazetaga yozib turguvchi qalam ahli qatori Abdulla Qodiriy ham alohida tilga olinadi. Julqunboyning “Shodmarg” hikoyasi 1917-yili mart oyida ana shu “Najot” gazatasi nashr etiladi. “Jinlar bazmi” hikoyasi dastavval 1921-yilda “Sharq cheachagi” jurnalida nashr etiladi. “Jinlar bazmi”ni adib “mavhu hikoya” deb nomlaydi. Bu orqali asarda bayon qilingan voqea hayotda yuz bo'lish – bo'lmasligi tomonini nazarda tutadi. Aslida, badiiy adabiyot qalamga olinadigan turli xil voqea va hodisalar tasavvur mahsuli ham bo'lishi mumkin. Biroq juda ko'chilik odaamlar jinlar va bu so'z bo'lgan ajinalar to'g'risida so'z

² <https://wikipedia.org> sayti.

³ Oybek. Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'li. Toshkent. Fanlar komitetining nashri. 1936.

yuritilganda, ularning haqiqatdan ham borligiga ishonishmaydi. Holbuki, Qur’oni karimda jinlar haqida yetarlicha ma’lumotlar beriladi.

Abdulla Qodiriy kolxoz hayotidan olib yozmoqchi bo’lgan yangi asari uchun kerakli bo’ladigan manbalar to’plash uchun Toshkent atrofidagi qishloqlarni kezadi, ijodiy ishlar bilan mashg’ul bo’ladi. Garchand adib bir-biridan go’zal asarlar yozib, o’z millatining ma’naviy dunyosini bebaho asarlar bilan boyitgan bo’lsa ham, mustabid tuzum bunday ilm namoyondasini qadriga yetmaydi. Uni dushmanga chiqaradi va 1937-yilning 31-dekabr kuni hibsga olinadi. Adib o’zining “Har kim bir nima yozar ekan, oldin vijdonini tarozu qilsin – da qalam yuritsin”, “Qo’rqoqlik vijdonliksizdir” kabi so’zlariga butun hayoti davomida amal qildi. U uzoq cho’zilgan tergovlardan keyin hech bir aybi o’z isbotini topmaganligi bois 1938-yil 4-oktabrda xalq dushmani sifatida qatl etildi.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, Abdulla Qodiriy o’zi yozgan asarlari orqali o’z millati vakillarini tafakkur egasiga aylantirishni, mudragan kimsalarni uyg’otishni maqsad qilgan edi. Shu niyatda yozilgan asarlari mustabid sho’rolar tuzumi davrida ham yashirin tarzda bo’lsa ham o’qildi va o’z tarixiy missiyasi vazifasini a’lo darajada bajardi. Abdulla Qodiriy hamda uning qahramonlari orzu qilgan haqiqiy erkin va ozod kunlarda biz istiqomat qilmoqdamiz. Zulm, zolim, erksizlik, tengsizlik, adolatsizlik jafolarini faqatgina o’zining boshidan o’tkazgan, o’sha mustabid tuzumda yashab, sinab ko’rgan insongina teran tushunadi. Ammo biror kishiga bunday azobli kunlarni hech kim tilamaydi. Bugungi kunda biz shunday mustaqil diyorda yashayotganimiz uchun shukronalar aytmog’imiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

Oybek. Abdulla Qodiriyning ijodiy yo’li. Toshkent. Fanlar komitetining nashri. 1936.

1. Karimov B. Abdulla Qodiriy. Risola. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022.
2. Qo’shjonov M. Abdulla Qodiriyning tasvirlash san’ati. – Toshkent: Fan. 1986.
3. Bahodir Karim. Abdulla Qodiriy fenomeni. – Toshkent: Info Capital Group. 2019.
4. Abdullayev M. O’tganlar yodi. – Toshkent: Davr – Press, 2012.
5. Normatov U. Qodiriy bog’i. – Toshkent: Yozuvchi, 1995.
6. <https://wikipedia.org> sayti.